

PATENT HUQUQI RIVOJLANISH TARIXI

Abutov Begzad Marat uli
Qoraqalpoq davlat universiteti
Yuridika fakulteti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10356084>

Annotatsiya. Bu maqolada patent huquqi tushunchasi, patent huquqi rivojlanish tarixi, milliy qonunchiligimizda patent huquqining muhofazasi haqida va patent huquqidagi muammolarga qisqacha to'xtalib o'tamiz.

Kalit so'zlar: patent, foydali model, Venetsiya patent qonuni, Butunjahon Intelektual Mulk Tashkiloti, patent fondi.

PATENT LAW DEVELOPMENT HISTORY

Abstract. In this article, we briefly touch upon the concept of patent law, the history of patent law development, the protection of patent law in our national legislation, and the problems of patent law.

Key words: patent, utility model, Venice patent law, World Intellectual Property Organization, patent fund.

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ПАТЕНТНОГО ПРАВА

Аннотация. В данной статье мы кратко затрагиваем понятие патентного права, историю развития патентного права, защиту патентного права в нашем национальном законодательстве, а также проблемы патентного права.

Ключевые слова: патент, полезная модель, патентное право Венеции, Всемирная организация интеллектуальной собственности, патентный фонд.

Patent (lotincha: patents – ochiq, aniq, ravshan) – texnik echim yoki ixtironing davlat tomonidan etirof etilganligini va ixtirochining o'z ixtirosiga olgan mutloq huquqini tasdiqlovchi hujjat.

U odatda ixtirochining, foydali model, sanoat namunasi va o'simliklarning yangi navi yoki hayvonlarning yangi zoti muallifning o'z ixtirosini oshkor qilish evaziga davlat tomonidan huquqiy himoya berilishini kafolatlovchi hujjat sanaladi.

Patent bu kashfiyot yoki biror yangilik, ishlab chiqarish uskunasi namunasi kabi biror-bir narsaga bo'lgan muallifning mutloq huquqini tasdiqlovchi hujjat bo'lib, uning asosiy vazifasi muallifning huquqini himoya qilishdir. Patent huquqi islom huquqshunosligida ham tan olinadi va himoya qilinadi.[1]

Patentlarning eng qadimgi shakli (mil.avvalgi 500 yillarda) Yunonistonning Sibaris shahrida mavjud bo'lgan bo'lib, oshpazlar yangi taom turlari uchun 1 yillik monopliya olishgan.

Patent huquqi tarixi o'rta asrlarning oxirlarida paydo bo'lgan ixtirolarga berilgan imtiyozlardan boshlanadi. Sanoat jadal rivojlaniyotgan davrda insonlar ixtiro qilishdan tuxtamasi edi. Va shunday qilib, dunyoda birinchi ixtiroga patent 1421-yilda Florenciya shahar mahkamasi tomonidan kemanding burilish kranini ixtiro qilgan Filippo Brunelleski nomiga berilgan. Arxitektorning ushbu ixtirosiga patent berish tog'risidagi qaror 1421-yil 9-iyunda qabul qilingan bo'lib patent huquqi tarixidagi ilk normativ hujjat sanaladi.[2]

Buyuk Britaniyaning eng qadimgi patenti 1449-yilda Genrix VI tomonidan Flamandlik Jonga Iton kolledjining rangli oynalarini ishlab chiqarishni o'ylab topgani uchun berilgan.[3]

Zamonaviy talqindagi patent so'zi Venetsiya Respublikasida 1474-yilda paydo bo'lgan. Venetsiya Senati intellektual mulk tushunchasini aks ettiruvchi va ixtirochilar huquqlarini himoya qilishning muhimligini ko'rsatuvchi birinchi patent qonunini yaratdi. Bu qonun ixtirochining huquqlaridan huquqlaridan tashqari, rag'batlantirish mexanizmi, huquq buzilganlik uchun kompensatsiya va muhofaza muddati kabi muhim masalalarni o'z ichiga oladi. Venetsiya qonuni zamonaviy xalqaro patent nizomlarining asosi sifatida tilga olinadi.

XVII -XVIII asr Evropaning boshqa davlatlari Venetsiya modelini qabul qila boshlaydilar. Biroq, bu davrda patentlar odatda toj yoki hukumat tomonidan shaxsiy imtiyozlar sifatida berilgan.

XIX asr Sanoat inqilobi ta'siri bilan patent tizimlari ko'proq ahamiyatga ega bo'ldi. Ko'pgina mamlakatlar o'zlarining patent qonunlarini yaratdilar va patent idoralarini tashkil etdilar.

Intellektual mulk huquqlarining himoyasi masalasi ilk bor ixtirochilarning 1873-yildagi Venada o'tkazilgan Ixtirolarning Xalqaro ko'rgazmasiga qatnashishdan bosh tortishi oqibatida global masalaga aylandi. Shu asnoda 1883-yilda davlatlararo intellektual mulk huquqlari muhofazasi bo'yicha birinchi xalqaro shartnoma Sanoat mulki muhofazasi tog'risidagi Parij Konventsiyasi qabul qilindi va biroz vaqt o'tgach 1886-yilda mualliflik huquqi sohasida Badiiy va san'at asarlari muhofazasi tog'risidagi Bern Konventsiyasi imzolandi. 1893-yilda Parij va Bern Konventsiyalari asosida Intellektual mulk muhofazasi bo'yicha ilk tashkilot Xalqaro Byuro tuzildi. 1967-yilda esa Intellektual mulk muhofazasi bo'yicha Xalqaro Byuro Butunjahon Intelektual MulK Tashkiloti (WIPO) ga aylantirildi.[4]

Bugungi kunda texnologik o'zgarishlar bilan biotexnologiya, dasturiy ta'minot va boshqa sohalarda patent masalalari murakkablashdi. Xalqaro hamkorlik va standartlar patent huquqini jahon miqyosida yanada samaraliroq joriy etish imkonini beradi. Ushbu jarayon davomida patent huquqi ham milliy darajada, ham xalqaro platformalarda doimiy ravishda qayta ko'rib chiqilib, yangilanib turiladi.

Mamlakatimizda patentlar bilan ishlash hali rivojlanmagan. Boshqa mamlakatlar kompaniyalari patentlar bilan faol ishlamoqda – ular sotib olish va sotish, patent havzalarini yaratish, kompaniyaning kapitallashuvida patentlar va savdo belgilaridan foydalanish, shuningdek, o'z mahsulotlarini bazorlarga olib chiqish yoki tashqi bazorlarda tovarlar va xizmatlar bilan bilvosita raqobatlashish borosida jadal foliyat yurutmoqda. AQSh hatto biznes usullari va “soft” ni ham patentlamoqda.[5]

Milliy qonunchiligimizda patent huquqiga oid 1994-yil 6-maydagi “Ixtirolar, foydali modellar va sanoat namunalari tog'risida” gi qonuni, “Fuqorolik Kodeksi” ning IV bo'lim 1084-moddasi hamda 2000-yil 1-iyunda qabul qilingan “Patent huquqi tog'risida” gi shartnoma bilan muhofaza etiladi.

O'zbekistonda davlat patent fondi 1966-yilda ig'ilishi boshlangan va tarkibidagi patentga oid hujjatlar hajmi va komplektlanish kulami bo'yicha eng yirik patent fondlaridan biriga aylangan Respublika hududiy patent fondi qoshida 1993-yilda Patentga oid hujjatlar fondi tashkil etilgan edi.

Fonda 1924-yildan boshlab 1993-yilga qadar O'zbekistonda ro'yxatga olingan ixtirolar tavsiflari, mualliflik guvohnomalari va Rossiya Federatsiyasida berilgan patentlarga tavsiflar jamlanmasi bosma variantda saqlanmoqda.

Patent huquqidagi muddatlarda ham muammolar mavjud. Masalan: Asosiy masalalardan biri patent muhofazasining cheklangan muddatidir. Patentlar ma'lum bir muddatga, odatda ariza berilgan kundan boshlab 20 yilga beriladi. Ushbu davrdan keyin patentlangan ixtiro jamoat mulkiga kiradi va boshqalarga patentlangan texnologiyadan cheklovlarsiz foydalanish, ishlab chiqarish va sotish imkonini beradi.

Patentga talabnoma topshirish muayyan muddatlarga rioya qilishni, jumladan, ekspertiza jarayonida ustuvor hujjatlarni topshirish muddatini va turli javobgarlikka tortish muddatlarini o'z ichiga oladi. Ushbu muddatlarga rioya qilmaslik patent huquqlarini yo'qotishiga olib kelishi mumkin.

Patentlar hududiy huquqlar hisoblanadi va turli mamlakatlarda muddatlar farq qiladi. Bir nechta yurisdiksiyalarda patent talabnomalarini muvofiqlashtirish va boshqarish har bir mamlakatda turli qoidalar va muddatlar tufayli qiyinchilik yuzaga keltiradi.

Ba'zi patent tizimlari imtiyozli davrni ta'minlaydi, bu ixtirochilarga patentga ariza berishdan oldin o'z ixtirolarini oshkor qilish imkonini beradi. Biroq, imtiyozli davrlarga tayanish, ayrim mamlakatlarda patent muhofazasini olish imkoniyatini cheklashi mumkin, chunki yangilik talablari har xil.

Ko'pgina patent idoralari patentni o'z kuchini saqlab qolish uchun texnik xizmat ko'rsatish to'lovlarini to'lashni talab qiladi. Ixtirochilar va patent egalari patentning qasddan bekor qilinishiga yo'l qo'ymaslik uchun ushbu to'lovlar va yangilash muddatlari haqida hushyor bo'lishlari kerak.

Ba'zi patent idoralari patent berish jarayonini tezlashtirish uchun tezlashtirilgan ekspertiza dasturlarini taklif qiladi. Bu foydali bo'lishi mumkin bo'lsa ham, ixtirochilar ushbu dasturlar bilan bog'liq tezlashtirilgan muddatlardan xabardor bo'lishlari kerak.

Patent qonunlari va qoidalari o'zgarishi mumkin. Ixtirochilar va patent amaliyotchilari o'zlarining patent talabnomalariga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan muddatlar, qoidalar yoki protseduralarga kiritilgan har qanday o'zgartirishlar haqida xabardor bo'lishlari kerak.

Patent huquqidagi muddatlar muammosi patentni samarali boshqarish, strategik rejalashtirish va qimmatli patent huquqlarini ta'minlash va saqlab qolish uchun protsessual talablarga rioya qilish muhimligini ta'kidlaydi. Patent idoralari va yuridik mutaxassislar bilan o'z vaqtida va to'g'ri aloqa o'rnatish patent muddatlarining murakkabligini muvaffaqiyatli hal qilish uchun muhim ahamiyatga ega.

REFERENCES

1. Islom moliyasi. Islomda aql-zakovat, mualliflik va nomoddiy boyliklarga bo'lgan huquq. <https://islommoliyasi.uz/uz/nomoddiy-boyliklar-huquqi/>
2. Wilson Gunn. The History of Patents. https://www.wilsongunn.com/history/history_patents.html
3. William Weston Fisher. Patent, Protecting Intellectual Property Rights. <https://www.britannica.com/topic/patent>

4. Рахматов А.И., Якубова И.Б. Патент ҳукуқи. Дарслик. – Т.:ЮМОМ нашириёти. 2021. – 174 б.
5. Iroda Yakubova. Intellektual mulk innovatsion rivojlanishning zaruriy omili. <https://yuz.uz/news/>